

Vai trò của tài liệu giáo dục địa phương trong bảo tồn và phát triển văn hóa địa phương ở Việt Nam hiện nay

The role of local educational materials in preserving and developing local culture in Vietnam today

ThS. TRẦN THỌ XƯƠNG

Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam; Email: xuongxb.gd@gmail.com

Ngày nhận bài: 31/12/2025

Ngày phản biện: 10/01/2026

Ngày duyệt đăng: 20/3/2026

Bài viết thuộc lĩnh vực: Khoa học xã hội và nhân văn

Tóm tắt: Trong bối cảnh đổi mới giáo dục và toàn cầu hóa, giáo dục địa phương trở thành nội dung bắt buộc trong Chương trình GDPT 2018, với tài liệu giáo dục địa phương giữ vai trò trung tâm trong dạy học. Bài viết phân tích vai trò của tài liệu giáo dục địa phương trong bảo tồn và phát triển văn hóa địa phương ở Việt Nam theo hướng tiếp cận liên ngành. Kết quả cho thấy tài liệu không chỉ giúp lưu giữ, truyền thụ mà còn góp phần tái tạo và lan tỏa giá trị văn hóa. Tuy nhiên, vẫn tồn tại những hạn chế về chất lượng biên soạn, nguồn tư liệu, cơ chế cập nhật và sự phối hợp với cộng đồng. Từ đó, bài viết đề xuất một số định hướng nâng cao hiệu quả sử dụng tài liệu.

Từ khóa: Tài liệu giáo dục địa phương; văn hóa địa phương; bảo tồn văn hóa; giáo dục phổ thông.

Abstract: In the context of educational reform and globalization, local education has become a compulsory component in the 2018 General Education Curriculum, with local educational materials playing a central role in teaching and learning. This article analyzes the role of these materials in preserving and developing local culture in Vietnam from an interdisciplinary perspective. The findings indicate that such materials not only help preserve and transmit cultural values but also contribute to their reproduction and dissemination. However, limitations remain in terms of content quality, sources of materials, updating mechanisms, and collaboration with local communities. Thereby, the article proposes several directions to improve the effective use of these materials.

Keywords: local educational materials; local culture; cultural preservation; general education

1. Đặt vấn đề

Văn hóa địa phương là bộ phận quan trọng cấu thành nền văn hóa dân tộc, phản ánh lịch sử hình thành, đặc điểm tự nhiên, đời sống kinh tế - xã hội và bản sắc của từng cộng đồng cư dân. Trong bối cảnh toàn cầu hóa và đô thị hóa mạnh mẽ, nhiều giá trị văn hóa địa phương đang đứng trước nguy cơ mai một, đặc biệt là ở thế hệ trẻ. Điều này đặt ra yêu cầu cấp thiết đối với giáo dục phổ thông trong việc góp phần bảo tồn và phát triển văn hóa địa phương một cách bền vững.

Căn cứ chương trình giáo dục phổ thông, Ủy ban nhân dân tỉnh, thành phố trực thuộc trung ương quy định tiêu chuẩn, quy trình biên soạn, thẩm định, chỉnh sửa tài liệu về nội dung giáo dục của địa

phương; chỉ đạo việc tổ chức biên soạn, thẩm định tài liệu về nội dung giáo dục của địa phương theo hướng dẫn của Bộ Giáo dục và Đào tạo và báo cáo đề Bộ Giáo dục và Đào tạo phê duyệt. (Bộ Giáo dục và Đào tạo, 2018).

Trong mối quan hệ với sách giáo khoa và các học liệu khác, tài liệu giáo dục địa phương giữ vai trò bổ sung và cụ thể hóa. Nếu sách giáo khoa quốc gia bảo đảm tính thống nhất và chuẩn hóa nội dung giáo dục trên phạm vi toàn quốc, thì tài liệu giáo dục địa phương giúp hiện thực hóa yêu cầu “gắn giáo dục với thực tiễn, với cộng đồng và cuộc sống”.

2. Kết quả nghiên cứu và thảo luận

2.1. Vai trò của tài liệu giáo dục địa phương trong bảo tồn văn hóa địa phương

Trước hết, tài liệu giáo dục địa phương góp phần hệ thống hóa, chuẩn hóa và chính thức hóa tri thức văn hóa địa phương trong môi trường giáo dục. Nhiều yếu tố văn hóa địa phương như phong tục tập quán, lễ hội, nghề truyền thống, tri thức dân gian vốn tồn tại dưới dạng truyền miệng hoặc phân tán trong cộng đồng, dễ bị mai một hoặc biến dạng theo thời gian. Quá trình biên soạn tài liệu giáo dục địa phương đòi hỏi việc lựa chọn, kiểm chứng và thẩm định nội dung theo các tiêu chí khoa học và sư phạm, qua đó giúp chuẩn hóa những tri thức văn hóa trước khi đưa vào nhà trường.

Thứ hai, tài liệu giáo dục địa phương tạo điều kiện để truyền thụ văn hóa địa phương cho thế hệ trẻ một cách có hệ thống, liên tục và phù hợp với lứa tuổi. Khác với các hoạt động truyền dạy văn hóa mang tính tự phát trong cộng đồng, tài liệu giáo dục địa phương được thiết kế phù hợp với đặc điểm tâm lý, nhận thức của học sinh từng cấp học, bảo đảm tính kế thừa và phát triển. Thông qua các chủ đề về lịch sử địa phương, danh nhân, di tích, lễ hội, nghề truyền thống hay đời sống sinh hoạt của cộng đồng, học sinh được tiếp cận văn hóa địa phương không phải như những thông tin rời rạc, mà như một hệ thống tri thức có mạch logic, được tích hợp vào quá trình học tập thường xuyên.

Thứ ba, tài liệu giáo dục địa phương đóng vai trò quan trọng trong việc giáo dục thái độ, tình cảm và ý thức gìn giữ văn hóa cho học sinh, chứ không chỉ dừng lại ở việc cung cấp tri thức. Khi văn hóa địa phương được đưa vào nội dung học tập, học sinh không chỉ học “về” văn hóa, mà còn được hình thành mối quan hệ tình cảm với quê hương, cộng đồng nơi mình sinh sống. Việc tìm hiểu về di tích lịch sử, lễ hội truyền thống, nghề thủ công hay các giá trị văn hóa phi vật thể giúp học sinh nhận thức rõ hơn ý nghĩa của những giá trị đó đối với đời sống cộng đồng, từ đó hình thành ý thức trân trọng và trách nhiệm bảo tồn.

Thứ tư, tài liệu giáo dục địa phương góp phần bảo tồn văn hóa thông qua việc đưa văn hóa vào đời sống học đường, biến văn hóa từ đối tượng “được học” thành một phần của trải nghiệm giáo dục. Thông qua các hoạt động dạy học gắn với tài liệu giáo dục địa phương như học tập trải nghiệm, tham quan di tích, giao lưu với nghệ nhân, tìm hiểu nghề truyền thống,

học sinh có cơ hội tiếp xúc trực tiếp với các giá trị văn hóa địa phương trong bối cảnh thực tiễn. Việc gắn kết giữa nội dung tài liệu và hoạt động trải nghiệm giúp văn hóa địa phương không bị “đóng khung” trong sách vở, mà trở thành một phần sống động của quá trình giáo dục, qua đó nâng cao hiệu quả bảo tồn.

2.2. Vai trò của tài liệu giáo dục địa phương trong phát triển văn hóa địa phương

Trước hết, tài liệu giáo dục địa phương góp phần chuyển hóa văn hóa địa phương từ “đối tượng được học” thành “nguồn lực giáo dục” phục vụ phát triển. Khi văn hóa địa phương được tích hợp vào nội dung dạy học, các giá trị văn hóa không còn tồn tại như những thông tin tĩnh về quá khứ, mà được đặt trong mối quan hệ với đời sống hiện tại và định hướng tương lai của địa phương. Thông qua các chủ đề học tập gắn với kinh tế địa phương, nghề truyền thống, du lịch văn hóa, bảo vệ môi trường hay phát triển bền vững, học sinh được khuyến khích nhìn nhận văn hóa như một nguồn lực có khả năng đóng góp vào sự phát triển kinh tế - xã hội. Cách tiếp cận này giúp văn hóa địa phương được “kích hoạt” trong đời sống giáo dục, thay vì chỉ được bảo tồn một cách thụ động.

Thứ hai, tài liệu giáo dục địa phương tạo điều kiện để tái tạo và làm mới các giá trị văn hóa thông qua hoạt động học tập trải nghiệm và sáng tạo của học sinh. Khác với phương thức truyền thụ văn hóa theo lối áp đặt, tài liệu giáo dục địa phương trong Chương trình GDPT 2018 khuyến khích các hình thức dạy học trải nghiệm, dự án học tập và hoạt động thực hành. Trong quá trình đó, học sinh không chỉ tiếp nhận tri thức văn hóa có sẵn, mà còn tham gia vào quá trình khám phá, diễn giải và sáng tạo lại các giá trị văn hóa theo góc nhìn của thế hệ trẻ. Chính sự tham gia chủ động này giúp văn hóa địa phương được tái tạo liên tục, thích ứng với bối cảnh xã hội mới mà không làm mất đi giá trị cốt lõi.

Thứ ba, tài liệu giáo dục địa phương góp phần mở rộng không gian phát triển văn hóa thông qua việc gắn kết nhà trường với cộng đồng địa phương. Quá trình xây dựng và sử dụng tài liệu giáo dục địa phương thường kéo theo sự tham gia của nhiều chủ thể như nhà nghiên cứu, nghệ nhân, cán bộ văn hóa, người dân địa phương. Khi các chủ thể này được đưa vào hoạt động giáo dục, nhà trường không chỉ là nơi

truyền thụ tri thức, mà trở thành một trung tâm giao thoa văn hóa, nơi các giá trị văn hóa địa phương được chia sẻ, trao đổi và lan tỏa. Sự gắn kết này giúp văn hóa địa phương được phát triển trong mối quan hệ tương tác giữa các thế hệ và giữa giáo dục với đời sống cộng đồng.

Thứ tư, tài liệu giáo dục địa phương góp phần hình thành năng lực văn hóa và năng lực công dân cho học sinh, qua đó tạo nền tảng cho sự phát triển văn hóa bền vững. Thông qua việc học tập và trải nghiệm các nội dung văn hóa địa phương, học sinh không chỉ hiểu biết về văn hóa, mà còn hình thành các năng lực như quan sát, phân tích, đánh giá và tham gia vào các hoạt động văn hóa của cộng đồng. Những năng lực này giúp học sinh trở thành những chủ thể văn hóa tích cực trong tương lai, có khả năng tiếp nối, sáng tạo và phát triển các giá trị văn hóa địa phương trong bối cảnh hội nhập.

Thứ năm, tài liệu giáo dục địa phương góp phần định hướng phát triển văn hóa theo hướng chọn lọc, có giá trị và phù hợp với mục tiêu giáo dục. Không phải mọi yếu tố văn hóa đều có khả năng phát triển hoặc cần được khuyến khích trong môi trường giáo dục. Thông qua quá trình biên soạn, thẩm định và cập nhật, tài liệu giáo dục địa phương giúp lựa chọn những giá trị văn hóa tiêu biểu, có ý nghĩa giáo dục và phù hợp với định hướng phát triển của địa phương. Điều này giúp tránh nguy cơ thương mại hóa, giản lược hoặc làm sai lệch văn hóa trong quá trình đưa văn hóa vào giáo dục.

2.3. Một số thách thức trong việc phát huy vai trò của tài liệu giáo dục địa phương

Một là, việc tiếp cận, lựa chọn và chuẩn hóa nguồn tư liệu văn hóa địa phương phục vụ biên soạn tài liệu. Văn hóa địa phương, đặc biệt là các giá trị văn hóa phi vật thể, thường tồn tại dưới dạng sống động trong cộng đồng, mang tính truyền miệng và biến đổi theo thời gian. Điều này đặt ra yêu cầu cao đối với đội ngũ biên soạn trong việc thu thập, kiểm chứng và lựa chọn tư liệu phù hợp để đưa vào môi trường giáo dục chính quy. Nếu không có cơ sở khoa học và nguồn tư liệu đáng tin cậy, quá trình này có nguy cơ dẫn đến việc giản lược, sai lệch hoặc làm nghèo nàn các giá trị văn hóa khi được chuyển hóa thành nội dung giáo dục.

Hai là, năng lực chuyển hóa tri thức văn hóa

thành nội dung giáo dục phù hợp với học sinh phổ thông. Việc đưa văn hóa địa phương vào nhà trường không đơn thuần là chuyển tải thông tin, mà đòi hỏi khả năng thiết kế nội dung mang tính sư phạm, phù hợp với đặc điểm tâm lý lứa tuổi và định hướng phát triển năng lực của chương trình giáo dục phổ thông. Trong thực tế, không ít tài liệu giáo dục địa phương vẫn thiên về mô tả, liệt kê, thiếu chiều sâu giáo dục và chưa khai thác được giá trị văn hóa như một nguồn lực học tập. Đây là thách thức lớn đối với đội ngũ biên soạn và giáo viên trong bối cảnh đổi mới phương pháp dạy học.

Ba là, bảo đảm tính sinh động, trực quan và hợp pháp của kênh hình trong tài liệu giáo dục địa phương. Việc sử dụng hình ảnh, tư liệu trực quan có vai trò quan trọng trong việc truyền tải các giá trị văn hóa đến học sinh, song lại đặt ra yêu cầu cao về bản quyền, chất lượng và tính phù hợp sư phạm. Nhiều địa phương gặp khó khăn trong việc tiếp cận nguồn hình ảnh chất lượng cao, có bản quyền rõ ràng, đặc biệt đối với các di sản văn hóa phi vật thể hoặc nghề truyền thống. Thách thức này ảnh hưởng trực tiếp đến sức hấp dẫn và hiệu quả giáo dục của tài liệu.

Bốn là, thiết lập cơ chế cập nhật, phản hồi và điều chỉnh tài liệu giáo dục địa phương một cách thường xuyên và hiệu quả. Văn hóa địa phương là một thực thể sống, luôn vận động và phát triển, trong khi tài liệu giáo dục địa phương lại có chu kỳ biên soạn và phê duyệt tương đối dài. Nếu thiếu cơ chế phản hồi từ giáo viên và học sinh, cũng như thiếu quy trình cập nhật linh hoạt, tài liệu dễ rơi vào tình trạng “đóng khung” văn hóa, làm giảm khả năng phản ánh đời sống văn hóa đương đại và hạn chế vai trò phát triển

Năm là, tăng cường sự gắn kết thực chất giữa nhà trường và cộng đồng địa phương trong quá trình sử dụng tài liệu giáo dục địa phương. Mặc dù tài liệu giáo dục địa phương được kỳ vọng là cầu nối giữa giáo dục và cộng đồng, song trên thực tế, việc huy động sự tham gia của nghệ nhân, cán bộ văn hóa, nhà nghiên cứu địa phương vào hoạt động dạy học còn mang tính thời điểm, thiếu cơ chế phối hợp bền vững. Điều này làm giảm tính thực tiễn của nội dung giáo dục và hạn chế khả năng lan tỏa các giá trị văn hóa địa phương ra ngoài phạm vi nhà trường.

Những thách thức nêu trên cho thấy, việc phát huy vai trò của tài liệu giáo dục địa phương trong

bảo tồn và phát triển văn hóa địa phương ở Việt Nam hiện nay không chỉ là vấn đề kỹ thuật biên soạn, mà là một bài toán tổng thể của giáo dục, văn hóa và quản lý xã hội. Nhận diện rõ các thách thức này là cơ sở quan trọng để đề xuất các giải pháp và khuyến nghị mang tính chiến lược trong giai đoạn tiếp theo.

2.4. Khuyến nghị nhằm phát huy vai trò của tài liệu giáo dục địa phương trong bảo tồn và phát triển văn hóa địa phương

Thứ nhất, để giải quyết thách thức về nguồn tư liệu văn hóa địa phương, cần tăng cường việc xây dựng và chuẩn hóa các cơ sở dữ liệu văn hóa địa phương phục vụ giáo dục. Các địa phương nên chủ động phối hợp giữa ngành giáo dục và ngành văn hóa trong việc sưu tầm, số hóa và hệ thống hóa tư liệu về di sản văn hóa vật thể và phi vật thể. Việc hình thành các kho tư liệu văn hóa địa phương có kiểm chứng khoa học không chỉ tạo điều kiện thuận lợi cho quá trình biên soạn tài liệu giáo dục địa phương, mà còn góp phần bảo đảm tính chính xác, nhất quán và chiều sâu văn hóa của nội dung giáo dục.

Thứ hai, nhằm khắc phục thách thức về năng lực chuyển hóa tri thức văn hóa thành nội dung giáo dục, cần chú trọng bồi dưỡng đội ngũ tham gia biên soạn và giảng dạy tài liệu giáo dục địa phương. Các chương trình bồi dưỡng nên tập trung vào việc nâng cao năng lực sư phạm, năng lực thiết kế học liệu và khả năng tích hợp văn hóa địa phương theo định hướng phát triển phẩm chất, năng lực học sinh. Bên cạnh đó, cần khuyến khích sự tham gia của các chuyên gia văn hóa, nhà nghiên cứu địa phương trong quá trình biên soạn, nhằm bảo đảm sự cân bằng giữa chiều sâu văn hóa và yêu cầu giáo dục phổ thông.

Thứ ba, để vượt qua thách thức liên quan đến kênh hình và bản quyền tư liệu, cần xây dựng các hướng dẫn cụ thể về sử dụng hình ảnh, tư liệu văn hóa trong tài liệu giáo dục địa phương. Cơ quan quản lý giáo dục có thể ban hành khung hướng dẫn chung về tiêu chuẩn hình ảnh, bản quyền và tính sư phạm của kênh hình, đồng thời hỗ trợ các địa phương trong việc tiếp cận nguồn tư liệu hợp pháp. Việc đầu tư có trọng điểm cho kênh hình không chỉ nâng cao chất lượng học liệu, mà còn tăng tính hấp dẫn và hiệu quả truyền tải các giá trị văn hóa đến học sinh.

Thứ tư, để giải quyết thách thức về cơ chế cập nhật và phản hồi, cần thiết lập quy trình rà soát, điều chỉnh

tài liệu giáo dục địa phương một cách định kỳ và linh hoạt. Cơ chế này cần tạo điều kiện để giáo viên và học sinh phản hồi về nội dung, hình thức và mức độ phù hợp của tài liệu trong quá trình sử dụng. Trên cơ sở đó, các địa phương có thể điều chỉnh, bổ sung nội dung nhằm bảo đảm tài liệu giáo dục địa phương luôn phản ánh được đời sống văn hóa đương đại, tránh tình trạng “đóng khung” văn hóa trong giáo dục.

Thứ năm, nhằm tăng cường sự gắn kết giữa nhà trường và cộng đồng địa phương, cần xây dựng các cơ chế phối hợp bền vững giữa cơ sở giáo dục với các thiết chế văn hóa và cộng đồng dân cư. Việc huy động sự tham gia của nghệ nhân, cán bộ văn hóa, nhà nghiên cứu địa phương vào hoạt động dạy học cần được thực hiện có kế hoạch, lâu dài và có sự hỗ trợ từ chính quyền địa phương. Khi nhà trường trở thành không gian mở, gắn kết chặt chẽ với cộng đồng, tài liệu giáo dục địa phương sẽ phát huy tốt hơn vai trò lan tỏa và phát triển các giá trị văn hóa.

3. Kết luận

Bài viết đã làm rõ vai trò của tài liệu giáo dục địa phương như một học liệu chính thức, góp phần bảo tồn, truyền thụ và phát triển các giá trị văn hóa địa phương trong bối cảnh thực hiện Chương trình GDPT 2018. Tuy nhiên, việc phát huy hiệu quả vai trò này vẫn còn gặp những hạn chế về nguồn tư liệu, năng lực biên soạn, cơ chế cập nhật và sự gắn kết với cộng đồng. Do đó, cần có các giải pháp đồng bộ nhằm nâng cao chất lượng tài liệu giáo dục địa phương, qua đó góp phần phát triển văn hóa địa phương một cách bền vững./.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. *Nghị quyết Hội nghị lần thứ năm Ban Chấp hành Trung ương Đảng khóa VIII (Số 03-NQ/TW, 1998)*. Ban Chấp hành Trung ương Đảng.
2. Bộ Giáo dục và Đào tạo. (2018). *Thông tư số 32/2018/TT-BGDĐT ban hành Chương trình giáo dục phổ thông*.
3. Bộ Giáo dục và Đào tạo. (2019). *Công văn số 1106/BGDĐT-GDTH về việc biên soạn và tổ chức thực hiện nội dung giáo dục địa phương trong chương trình giáo dục phổ thông*.
4. Bộ Giáo dục và Đào tạo. (2021). *Công văn số 3036/BGDĐT-GDTH về việc tăng cường chỉ đạo thực hiện nội dung giáo dục của địa phương cấp tiểu học*.
5. Trần Thọ Xương (Chủ biên), Trần Thu Quỳnh, Vũ Thị Ngọc Thùy, & Đặng Hương Lam. (2025). *Một số vấn đề lý luận về giáo dục địa phương*. Nxb Dân trí.